

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Alava, Henni

Title: Poliitikot seisovat muurahaiskeon päällä : valtionrakennusperformansseja Ugandassa

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © 2021 Tuomas Tammisto, Heikki Wilenius ja SKS

Rights: CC BY-NC-ND 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Please cite the original version:

Alava, H. (2021). Poliitikot seisovat muurahaiskeon päällä : valtionrakennusperformansseja Ugandassa. In T. Tammisto, & H. Wilenius (Eds.), *Valtion antropologiaa : tutkimuksia ihmisten hallitsemisesta ja vastarinnasta* (pp. 76-97). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, 1470. <https://oa.finlit.fi/site/books/e/10.21435/skst.1470/>

Valtion antropologiaa

*Tutkimuksia ihmisten hallitsemisesta
ja vastarinnasta*

Toimittaneet

TUOMAS TAMMISTO JA HEIKKI WILENIUS

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN TOIMITUKSIA 1470

Teos on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Kirja on saanut tukea Koneen Säätiöltä.

© 2021 Tuomas Tammisto, Heikki Wilenius ja SKS

Lisenssi CC BY-NC-ND 4.0 International

Kannen suunnittelu: Timo Numminen

Taitto: Maija Räisänen

EPUB: Tero Salmén

ISBN 978-951-858-398-4 (nid.)

ISBN 978-951-858-399-1 (EPUB)

ISBN 978-951-858-400-4 (PDF)

ISSN 0355-1768 (nid.)

ISSN 2670-2401 (verkkajulkaisut)

DOI <https://doi.org/10.21435/skst.1470>

Teos on lisensoitu Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 International -lisenssillä.

Tutustu lisenssiin englanniksi osoitteessa <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/> tai suomeksi osoitteessa <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>.

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa <https://doi.org/10.21435/skst.1470> tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

Hansaprint Oy, Turenki 2021

Poliitikot seisovat muurahaiskeon päällä: valtionrakennusperformansseja Ugandassa

Henni Alava

 <https://orcid.org/0000-0003-1391-9289>

Johdanto

Miltä valtio näyttää, miltä se tuntuu, ja miten sitä tehdään todeksi Pohjois-Ugandan Acholimaassa? Vastaukseni tähän kysymykseen rakentuu acholinkielisen politiikkaa kuvaavan käsitteen *cung i wibye* ympärille. Käsite tarkoittaa kirjaimellisesti muurahaiskeon päällä seisomista ja viittaa siirtomaakauteen, jolloin englantilaisten siirtomaaherrojen ja heidän valitsemiensa päälliköiden oli tapana puhutella ihmisiä heidän yläpuoleltaan, muurahaiskekojen päältä. Yksi niistä, jotka kiipesivät muurahaiskeoille valloittaessaan Acholimaata väkivaltaisesti 1900-luvun alkuvuosina, oli englantilainen siirtomaavirkamies J. R. R. Postlethwaite, jota acholit kutsuivat nimellä *bwana gweno*. ”Kanherraksi” taipuvan lempinimen Postlethwaite sai kertomansa mukaan kanoilta (*gweno*), joiden heikosta saatavuudesta hän oli ollut turhautunut Acholimaahan saavuttuaan (1947: 61). Itselleni kerrottiin nimestä toinenkin versio, jonka mukaan nimi tuli Postlethwaiten tavasta keikaroida prameissa takeissaan kuin kana konsanaan.

Siirtomaakauden jälkeen *cung i wibye* on vakiintunut tarkoittamaan erityisesti poliittista kampanjointia, johon Ugandassa liittyy kansalaisten

äänten saalistaminen rahalahjoilla, lupauksilla kehityshankkeista tai suoralla väkivallan uhalla. Väkijoukot reagoivat näihin muurahaiskekojen päällä seisojiin kenties samoin kuin sata vuotta sitten: joskus kauhuissaan hiljaa, toisinaan ivallisesti nauraen. Näytän tässä luvussa, miten *cung i wibyen* areenoina toimivat kirkolliset tilaisuudet tuottavat valtiota sellaisena, jona se Ugandassa kansalaisilleen näyttytyy, ja toisinaan mahdollistavat valtion kuvittelemisen uudella tavalla.

Analyysini perustuu Pohjois-Ugandan Acholimaan toiseksi suurimmassa kaupungissa Kitgumissa tehtyyn, yhteensä kymmenen kuukauden pituiseen etnografiseen kenttätööhön, jonka pohjalta kirjoittamani väitöskirja käsittelee katolisen ja anglikaanisen kirkon poliittista roolia Pohjois-Ugandan sodan jälkeisessä tilanteessa (Alava 2017). Artikkelini on lyhennetty versio yhdestä tuon väitöskirjan luvusta, ja analysoin siinä Kitgumin laidalla syksyllä 2012 vietettyjä katolisen oppositiopoliitikon valtiollisia hautajaisia, joihin myös maan presidentti osallistui. Tarjoan luvun alussa lyhyen katsauksen ugandalaisen valtionrakennuksen historiaan, ja esittelen ne käsitteet, joiden avulla analyysin rakennan.

Kuten suurin osa Saharan eteläpuolisen Afrikan valtioista, Uganda sai alkunsa siirtomaaherrojen sopimuksesta. Ison-Britannian vuonna 1888 luoman protektoraatin keskus oli alueen suurin kuningaskunta, Buganda, josta maan nimi johdettiin ja josta käsin siirtomaavalta laajeni parinkymmenen vuoden kuluessa kattamaan koko nykyisen Ugandan alan. Yksi viimeisenä siirtomaavallalle alistetuista alueista oli acholien kotiseutu maan pohjoisosassa. Vuosikymmenien kuluessa protektoraatin alueella asuvat, yli 40:tä eri kieltä puhuvat kansat muokattiin brittien raaka-aineentuottajiksi ja kauppakumppaneiksi, lähetystyön myötä uskonveljiksi ja raa'alla sotilaallisella voimalla alamaisiksi. Niiliä myötäilevä jakolinja bantukieliä puhuvan etelän ja lännen sekä sudanilaisiin ja niloottisiin kieliperheisiin kuuluvan pohjoisen ja idän välillä muodostui siirtomaakaudella myös sosioekonomiseksi jakolinjaksi: investoinnit koulutukseen ja teollistumiseen painottuivat voimakkaimmin Keski-Ugandaan, sotilaskoulutus maan pohjoisosiin. Tällä oli kauaskantoiset seuraukset vuonna 1952 itsenäistyneelle valtiolle.

Valtion resurssien jaossa aiemmin syrjään jääneet pohjoisosat asettuivat itsenäistymisen jälkeen tukemaan toinen toistaan seuranneita sotilas-

vallankaappauksia, ja Milton Oboten, Idi Aminin ja tämän jälkeen toistamiseen Oboten diktatorisia hallintoja. Maata edelleen johtava Yoweri Museveni nousi vuonna 1986 valtaan vuosia jatkuneen poliittisen kaaoksen siivittämänä. Musevenin de facto yksipuoluepolitiikka, joka vahvisti paikallisdemokratiaa ja vastusti etnisiin ja uskonnollisiin jakolinjoihin perustuvaa puoluepolitiikkaa, sai ensi vuosinaan monien ugandalaisten ja maata rahoittaneiden länsimaiden hyväksynnän. Musevenin Ugandaa on kuvattu hybridiksi järjestelmäksi (*hybrid regime*), jossa liberaalille demokratialle tunnusomaiset rakenteet, kuten monipuoluevaalit, kansanedustuslaitos, oikeusjärjestelmä ja monipuolinen media, yhdistyvät autoritaarisiin hallintotapoihin, kuten oikeuslaitoksen, median ja oppositiopuolueiden pelotteluun, rajoittamiseen ja valtioidon hyväksymään tai toteuttamaan väkivaltaan (Perrot, Makara & Lafargue 2014; Tripp 2010). Järjestelmän eri puolien taitavan tasapainottelun ja mittavan kehitysapurahoituksen yhdistelmä on mahdollistanut Musevenin vallassa pysymisen ja säilyttänyt Ugandan useimpia naapureitaan vakaampana, jo yli kolmen vuosikymmenen ajan.

Räikeän poikkeuksen tuohon vakauteen teki maan pohjoisosissa vuonna 1986 alkanut ja vuoteen 2008 asti jatkunut sota maan hallituksen ja Herran vastarinta-armeijan (Lord's Resistance Army) välillä. Sekä kapinallisten että armeijan joukkojen väkivalta ajoi liki 2 miljoonaa ihmistä maansisäisille leireille, joita oppositiojohtajat kutsuivat keskitysleireiksi (Otunnu 2009). Yksi sodan loppumiseen vaikuttaneista tekijöistä oli paikallisten uskonnollisten johtajien, erityisesti siirtomaakaudelta asti napit vastakkain olleiden maan suurimpien kirkkojen käynnistämä rauhanliike. Uskonnolliset areenat ovatkin kolonialismin kaudelta alkaen olleet merkittävä paikka ugandalaisille valtioperformansseille, joita käsittelen seuraavaksi.

Performanssi, performatiivisuus ja rituaali valtion tuottajina

Kirkolliset juhlat, joissa poliitikoille Ugandassa annetaan aina keskeinen rooli, ovat näyteikkunoita siihen, minkälaisena valtio haluaa tulla näh-

dyksi. Kuten Gupta ja Sharma asian ilmaisevat, ”valtion julkiset kulttuuriset kuvaukset ja esitykset muokkaavat ratkaisevin tavoin ihmisten käsitystä tuosta valtiosta” (2006: 19, käänнос kirjoittajan). Tilaisuudet paljastavat myös paljon siitä, missä määrin vallassa olevaa hallitusta ja sen tarinaa itsestään on mahdollista haastaa. Näiden performanssien voima perustuu suurelta osin niihin kokemuksiin, joita kansalaisilla on valtiosta omassa arjessaan (Alava 2020). Tiettyjen performatiivisuuden, performanssien sekä rituaalin tutkimuksesta nousevien käsitteiden valossa tulkittuna kirkolliset tilaisuudet eivät ole ainoastaan olemassa olevan valtion esityksiä, vaan ne myös tuottavat tuota valtiota.

Kulttuuristen performanssien voidaan katsoa olevan korostuneita esimerkkejä olemassa olevista sosiaalisista ja poliittisista suhteista (Madison & Hamera 2006). Ne ovat luonteeltaan toisintavia: ne rakentuvat sosiaalisesti ja viittaavat olemassa oleviin puhetapoihin. Performanssin tutkijoille ”performanssi” ei viittaa ainoastaan passiiviseen jo olemassa olevan kuvaukseen, vaan lausutut sanat aidosti tekevät jotain maailmassa, jossa ne esiintyvät: ne eivät ole vain vaikutuksetta tulevaa ja menevää puhetta vaan J. L. Austinin sanoin puhetekoja (Madison & Hamera 2006).

Yksi vaikutusvaltaisimpia Austinin teorian hyödyntäjiä on ollut filosofi Judith Butler, joka käyttää performatiivisuus-käsitettä kuvatakseen sukupuolidiskurssin kykyä tuottaa ilmiöt, joita se säätelee ja rajoittaa (Butler 1993: 3). Klassinen esimerkki ovat sanat ”tyttö” ja ”poika”, jotka kättilö lausuu heti vauvan synnyttyä. Nämä sanat eivät kerro vain vauvan biologista sukupuolta, vaan niiden mukaisesti määrittävät pitkälti niin lapsen vaatteiden värit kuin hänen monet oletetut ominaisuutensa ja kiinnostuksen kohteensa: tietynlainen diskurssi tuottaa sukupuolen ilmiön ja säätelee sitä. Butler esittää, että toistamalla sanoja toisin – esimerkiksi rikkomalla sukupuolikategorioita pukeutumisellaan – sanojen merkityksiä voi muuttaa. Yksittäisten ihmisten mahdollisuus muuttaa yhteiskunnallista todellisuutta puheteoillaan on kuitenkin hyvin rajallinen, sillä ihmisten koko ajattelutapa, puhetapa ja minuus on rakentunut historiallisten puhetapojen jatkumossa (Butler 1997: 49, 55). Samoin poliittisissa tilaisuuksissa ilmenevän puheen on vaikea, ellei mahdoton, paeta sitä puhetraditiota ja sosiaalista kontekstia, johon puhe asettuu.

Näin on etenkin silloin, kun sanoja tehostetaan väkivallalla tai kun sanoihin kietoutuu pitkä väkivaltainen historia, kuten Ugandassa.

Rituaalintutkimuksen parista löytyy lisäkäsitteitä valtionrakennusperformanssien tehon ymmärtämiseksi. Antropologi Bruce Kapferer kuvaa rituaalien suhteutuvan jokapäiväiseen elämään ”kuten syvyys pintaan” – rituaali on jotain todempaa ja syvempää ja arkikokemus vain pintaa sen yllä (Kapferer 2004: 37). Rituaalitullassa toimiessa on siksi mahdollista muokata myös sosiaalisia rakenteita rituaalitalan ulkopuolella. Ajatus pinnasta ja syvyydestä resonoi vahvasti ugandalaisten valtioperformanssien kanssa mutta kääntäen: julkiset valtionrakennusrituaalit yhtenäisyyspuheineen ovat vain näkyvää pintaa, joka kätkee alleen jokapäiväisen ja usein väkivaltaisen poliittisen todellisuuden. Kapfererille (2004) rituaalissa on kyse siitä, mitä tapahtuu teatterin kulisseissa. Kuvaamani hautajaisten kaltaisissa tilanteissa altari, saarnatuoli ja puhujankoroke ovat kuitenkin se lava, jolla valtiota ja kirkkoa tuottavat rituaalit esitetään. Performanssien voima sen sijaan nousee kulissien takaa, ”muurahaispesien alta”, ja niiden vaikutus perustuu yleisön kehollisiin kokemuksiin valtiosta ja sen väkivallasta. Antropologi Cecilie Lanken Verma onkin todennut, että Musevenin Ugandaa kuvaa hybridiregiimikäsitettä paremmin ilmaus ”valloittajavaltio demokraattisilla kasvoilla” (Verma 2013: 176). Sekä demokraattiset kasvat että valloittajavaltion väkivaltainen sisin olivat nähtävillä oppositiopoliitikko Tiberio Atwoma hautajaisissa, joiden tärkeimmät käänteet esittelen seuraavaksi. Vasta tapahtuman kokonaisuudessaan kuvattuani käännyin analysoimaan, mitä selkoa siitä voi saada performatiivisuuden, performanssin ja rituaalin käsitteiden avulla.

”Nationalistin ja Jumalan miehen” valtiolliset hautajaiset

Kun Kitgumin laidalta kotoisin oleva Tiberio Atwoma kuoli ja selvisi, että maan presidentti saapuisi hänen hautajaisiinsa, kaupungissa kuhisi. Hautajaisissa avustavat tutut papit vakuuttivat minulle, että olin tutkijana yhtä tervetullut mukaan kuin kaikki muutkin kaupunkilaiset. Enemmistö hautajaisvieraista oli paikallisia, mutta monien mukana olleiden

acholia puhumattomien merkkihenkilöiden vuoksi hautajaisten pääkieli oli englanti. Ainoastaan presidentin puhe simultaanitulkattiin acholiksi, minkä vuoksi ymmärsin puheiden sisällöstä enemmän kuin monet vierustoverini. Ne acholinkieliset lausahdukset, joita en alkeellisella kielitaidollani ymmärtänyt, tutkimusavustajani Chiara tulkki minulle. Pitkän päivän aikana sainkin kynä sauhuten talteen aarrearkullisen muistiinpanoja tapahtumasta, jonka väitän tarjoavan esimerkin siitä, miten valtio muuttuu abstraktista ja etäisestä käsitteestä käsin koskeltavaksi, silmin nähtäväksi ja korvin kuultavaksi.

Demokraattisen Puolueen (Democratic Party, DP) kantava voima Tiberio Atwoma oli edustanut acholeja jo Ugandan itsenäistymistä edeltäneessä perustuslakikonferenssissa. Presidentin läsnäolon vuoksi Atwoma kotipihaa ympäröivät hautajaispäivänä sotilaiden tarkastuspisteet, joista selvittyämme istuimme Chiaran kanssa kutsuvieraille varattujen teltojen edustalle levitetyille raffiamatoille. Avaussanoissa hautajaisten kerrottiin kunnioittavan nationalistin ja Jumalan miehen muistoa, ja katolisen arkkipiispa John Baptist Odaman pitämän saarnan ytimessä oli visio yhtenäisestä Ugandasta ja globaalista yhteisöstä, jossa ihmiset kaikista maailman kansoista, uskonnoista ja puolueista etsivät yhteyttä toisiinsa. Esirukouksessa sama teema toistui:

Me rukoilemme, että yhdistät meidät muistamaan Tiberio Atwomaa, joka kunnioitti ihmisoikeuksia ja joka toi rauhaa. Anna nämä lahjat myös muille johtajille. Anna heidän käyttää politiikkaa yhdistämiseen, ei erottamiseen... Me rukoilemme rauhaa sydämiimme, koska meillä ei ole rauhaa sydämissämme eikä yhteisöissämme.

Ehtoolliseen valmistauduttiin toivottamalla vierustovereille rauhaa ja laulamalla toivomus, että Jumala sitoisi kaikki yhteen rakkauden ja toivon sitein. Ehtoollisen päättyessä pihamaan yli lensi presidentin helikopteri. Kun presidentin autosaattue konekiväärein varustettuine sotilaineen ilmestyi seremoniakentän laidalle, kristillinen yhteyden ja sovinnon korostus vaihtui avoimeen puoluepoliittiseen taisteluun. Apaattisesti laulettu kansallishymnin jälkeen laskettiin seppeleet, arvojärjestyksessä alimmasta paikallisten vanhusten edustajasta alkaen.

Maakuntajohtajia seurasivat oppositiopuolueiden viralliset edustajat, joista Atwoman edustaman DP:n puheenjohtaja, Norbert Mao, lausui seppeleen laskettuaan: ”Demokratian on perustuttava oikeuteen. Uganda ei koskaan tule olemaan rauhallinen, ellei sitä johdeta oikeudenmukaisuudella ja rauhalla!” Yleisö vastasi innostuneilla suosiosoituksilla ja ululoinnilla, jonka jälkeen sadat yhtyivät pontevasti Maon johtamaan DP:n puoluehymniin. Viimeiset seppeleet laskivat arkkipiispa sekä presidentti hiljaisuuden vallitessa, minkä jälkeen alkoivat puheet. Lähes kaikki puheet kohdistettiin presidentille, kuten teki ensimmäisen puheen pitänyt järjestelytoimikunnan puheenjohtaja:

Ylhäisyytenne, presidentti Yoweri Kaguta Museveni, osoitamme teille sydämellisen kiitoksemme, että olette tulleet suremaan yhdessä Acholi-kansan kanssa. Tämä on yksinkertainen rakkauden ja huolenpidon teko ihmiskuntaa ja Acholi-kansaa kohtaan. Kuten sanonta kuuluu, johtaja tarpeen ja surun hetkellä on todellinen ystävä. Suuret kiitoksemme.

Hyvin harvat taputtivat vastauksena. Seuraavaksi tilaisuuden juontaja kutsui yhden Atwoman keski-ikäisistä pojista puhumaan surevan puheen puolesta:

Olemme oikeastaan hyvin kiitollisia hallitukselle siitä, mitä he ovat päättäneet tehdä, sillä olimme kovin epävarmoja. Tällaisessa tilanteessa voi olla niin sekavaa, mutta valtio päätti antaa tämän fantasian hautaamisen, joten kiitos, teidän ylhäisyytenne.

Tämän jälkeen mies pyysi presidentiltä Atwoman kahden vaimon, 11 lapsen ja yli 70 lapsenlapsen puolesta traktoria, rahaa lastenlasten koulumaksuihin sekä Atwoman perintöä kunnioittavan koulun rakentamista. Pojan pyynnöt herättivät yleisössä kuuluvia ”tst-tst”-ääniä sekä yleisön läpi väreileviä hillittyjä naurahduksia. Kuten myöhemmin opin, monet olivat pitäneet miehen käyttäytymistä pöyristyttävänä. Lueteltuaan pyyntönsä mies huusi: ”Eläköön presidentti. Eläköön NRM!” Puolueelle vara-

tussa teltassa muutama ihminen hurrasi, mutta enemmistö tuhansien ihmisten yleisöstä pysyi vaiti.

Myös kyläneuvoston johtaja kohdisti sanansa presidentille. Hän onnitteli presidenttiä siitä, että tämä ensimmäisenä vallassa olevana presidenttinä astui Oryangin kylään, ja väkijoukko nauroi ja hurrasi. Yleisön vaiettua kylänvaltuutettu kertoi, miten vuonna 1986 Musevenin National Resistance Armyn sotilaat olivat tehneet kylään rynnäkönnön, tappaneet 13 ihmistä ja jättäneet jälkeensä lukuisia leskiä ja orpoja. Vanhus jatkoi:

Täällä me olemme hyviä kristittyjä, ja joka vuosi muistelemme vuoden 1986 uhreja. Nämä rukoukset eivät enää käsittele epäkohtia ja sellaisia asioita, vaan kunnioittavat ja muistavat uhreja. Ensi vuonna, syyskuun 20. päivänä, teidän korkeutenne, jos teillä ei ole erityisempää tekemistä, pyytäisimme että tulisitte ja liittyisitte rukoushetkeemme.

Naurun ja hurrausten aalto pyyhki yli yleisön. Presidentille osoitettu yltiökohtelias kutsu oli helppo tulkita railakkaan rohkeana piikittelynä:

Täällä on nyt käynnissä kirkon rakentaminen. Rakentamiseen tarvitaan yhteensä 800 miljoonaa shillinkiä. Hallitus voi auttaa, niin että kasvavat lapset ja nuoret voidaan tuoda kirkkoon opetettavaksi, niin ettei viattomia elämiä enää menetetä, niin kuin täällä menetetttiin. Emme itse asiassa aio antaa sinun rukoilla. Me aiomme rukoilla sinun puolestasi!

Ja taas yleisö nauroi ja hurrasi. Lopuksi kylänvaltuutettu ilmoitti paikallisten odottavan, että hallitus tulisi apuun ja tarjoaisi varat kolmen lastentarhaluokan, toimiston ja varaston rakentamiseen kuolleiden muistoksi. ”Eläköön Uganda. Eläköön NRM!”

Maakuntavaltuustojen puheenjohtajien kerrottua, miten paljon kukin heistä lahjottaisi rahaa hautajaisjärjestelyjen kattamiseen, jo tunteja kestänyt miespuhujien jono katkesi Kitgumin maakunnan naisparlamentaarikko Beatrice Anywariin puheenvuoroon. Suurimman oppositiopuo-

lueen Forum for Democratic Changen (FDC) suorapuheisena tunnettu kansanedustaja toi kohteliaasti presidentin tiettäväksi Kitgumin asukkaiden huolia: huonokuntoiset tiet, riittämättömät stipendit acholiopiskelijoiden yliopisto-opintoihin, opettajien maksamattomat palkat, valtionsairaalasta puuttuvat lääkkeet ja palkatta työskentelevät armeijan sotilaat. Näihin kaikkiin hän pyysi kohteliaimmin presidentin ottavan kantaa ja tekevän asioille jotakin. Viimeisenä Anywar nosti esiin huolensa lehdistönvapauden rajoituksista – yksityiskohtia ei mainittu, mutta kaikki paikalliset tiesivät kommentin viittaavan radioasemaan, joka oli vastikään joutunut sulkemisen uhalla hyllyttämään toimittajat, jotka puhuivat lähetyksessään Pohjois-Ugandan jälleenrakennusrahadon massiiviseen kavallukseen osallistuneista hallituksen jäsenistä.

Anywarin jälkeen puhuivat oppositiopuolueiden johtajat. Heistä ensimmäinen, Uganda People's Congressin (UPC) puheenjohtaja, Olara Otunnu, otettiin vastaan kuin rocktähti. Toisin kuin englantia käyttäneet puhujat ennen häntä naapurikylästä kotoisin oleva Otunnu aloitti puheensa acholiksi: ”Atwoma ei pelännyt, hän seiso i totuudessa kuolemaansa asti. Tanssikaamme ja laulakaamme tavalla, jonka hän ansaitsee! Nyt kerron presidentille joitain asioita, joita Atwoma kertoi minulle.” Tässä vaiheessa Otunnu vaihtoi englannin kieleen ja tervehti presidenttiä avaussanojaan hitaasti painottaen, mihin kuulijat reagoivat innostuneesti kannatustaan osoittaen.

Minun erityinen veljeni.... Hänen ylhäisyytensä... Kenraali... Yoweri... Kaguta... Museveni... joka istut täällä esi-isiieni maassa! Näetkö nuo kukkulat tuolla? Esivanhempani, he lepäävät niiden juurella. Rentoudu! En ole heistä huolissani! Nyt kun olet täällä, varmista, että saat paljon [acholien perinneruokia] *malakwangia, odiita, boota, lakerokoroa*. Minun erityinen veljeni... Keskustelimme Atwoman kanssa usein.

Puhuttuaan yksityiskohtaisesti Atwoman näkemyksistä ja omista ajatuksistaan koskien Ugandan romahtanutta julkista koulutusjärjestelmää ja terveydenhuoltoa Otunnu palasi kysymykseen esi-isiensä maasta.

Ja lopulta, ystävällisesti. Maa-asiat. Maa-asiat. Maa-asiat! Maa-asiat acholeille Acholimaassa, Ugandassa. Atwoma halusi maan pysyvän meidän käsissämme! Vakuutan, veljeni, että kukaan ei ole kiinnostuneempi aidosta kehityksestä kuin acholit. Kukaan ei toivota yhtä lämpimästi tervetulleeksi aitoja sijoittajia kuin acholit – ei sellaisia feikki-sijoittajia, joita valtio lähettää, vaan aitoja!

Kun ihmiset lopettivat maanomistus-kommentteja seuranneet kannustushuutonsa, Otunnu jatkoi:

Sodanaikaisilla keskitysleireillä kokemansa kauhun jälkeen ihmisillä ei ole ollut mitään muuta kuin heidän maansa. Maansa! Kansani on puolustanut ja se aikoo puolustaa tätä maata. Tänään, huomenna, aina! Kunnioita maata! Anna heidän kehittää sitä rauhallisesti! Niinpä, vielä kerran, toivotan sinut, minun veljeni, tervetulleeksi esi-isieni maalle. Olin ajatellut kätellä sinua, mutta ymmärrän, että olet syvästi huolestunut ja pelkää ebola-ilmiota [sic], joten jätän sen myöhemmäksi.

Yleisö suorastaan repesi nauruun ja minä heidän mukanaan. Otunnun piikittely oli niin rohkeaa, niin osuvaa ja niin viiltävää, ettei Musevenista vuosikymmenien kokemuksella tarpeekseen saaneiden acholien naurulle ollut tulla loppua. Kun väkijoukko lopulta rauhoittui, Otunnu päätti puheensa, jälleen kunnianimiä hitaasti ja alleviivatusti painottaen:

Joten Atwoma, matkaa hyvin. Ja minun veljeni... hänen ylhäisyytensä... kenraali... Yoweri... Kaguta... Museveni...

Suosionosoitusten ja naurun myrsky peitti alleen Otunnun viimeiset sanat ja päättyi vasta hyvä tovi sen jälkeen, kun hän oli jo palannut istumaan. Suurimman oppositiopuolueen FDC:n suosituksen puheenjohtajan Kizza Besigyen sijasta seuraavaksi esiintynyttä puoluetta edusti sen särmätön varapuheenjohtaja, jonka puhetta kukaan ei kuunnellut – kaikki odottivat Acholimaasta kotoisin olevaa Demokraattisen Puolueen pu-

heenjohtajaa Norbert Maoa, joka asteli lopulta mikrofonille yleisön taputuksen ja hurrausten saattelemana.

Teidän ylhäisyytenne, tämä asia on yhteinen. Jos ajamasi avolava-auto ajaa kolarin, turvavöissä istuva kuljettaja voi hyvinkin selvitä, mutta lavalla istuvat ihmiset eivät niinkään. Olemme siis tulleet tänne varmistaaksemme, että viet meidät maaliin.

Kritisoituaan lukuisia presidentin ja hänen hallintonsa toimia Mao kohdisti sanansa yleisölle:

Kun kuulette meidän kaikkien puhuvan täällä näin, ihmettelette, miksi maassamme ei ole korkean tason foorumia, jossa keskustella tämänkaltaisista asioista. Meillä onkin ongelma tässä maassa: kun me poliitikot pyrimme puhumaan ihmisille, poliisi saapuu kyynelkaasun kera! Siksi me tulemme hautajaisiin, me tulemme häihin ja me tulemme valmistujaisiin.

Mao kääntyi sitten käsittelemään Ugandan 50-vuotisen itsenäisyyden juhlavuotta.

Raamatussa Jubilee-vuonna kaikki on unohdettu: annat meille anteeksi, ja me annamme anteeksi sinulle. Ei ole muuta keinoa päästä eteenpäin, koska emme voi muuttaa menneisyyttä. Mutta tulevaisuuden me voimme... Me, nuori sukupolvi, me tulemme tukemaan kaikkia ohjelmia, jotka edistävät Ugandan kehitystä. Olemme sitoutuneet näkemään, ettei kenenkään tarvitse presidentiksi noustessaan kastella jalkojaan edellisen presidentin vereen.

Mao hyvästeli Atwoman ja palasi paikalleen raivokkaiden taputusten saattelemana. Oli hallituksen vuoro astua kehään. Maon jälkeen puhui Kitgumista kotoisin oleva ulkoministeri Henry Okello Oryem. Hänen isänsä Tito Okello oli kenraali, joka toimi puolen vuoden ajan presidenttinä ennen Musevenin valtaantuloa palveltuaan aiemmin armeijassa, jota vastaan Museveni taisteli läpi 1980-luvun alkupuoliskon.

Oryem tyrmäsi kaikki oppositiopoliitikkojen presidenttiä kohtaan esittämät kritiikit ja muistutti yleisöä, että oppositiolla oli ylipäättään mahdollisuus puhutella presidenttiä vain NRM:n saavutusten vuoksi. Hänen jälkeensä puhuneen, Acholimaalta opposition riveistä eduskuntaan valitun mutta sittemmin hallituksen puolelle loikanneen Jacob Oulanyahin puhe keskittyi sekin ylistämään presidenttiä ja uhoamaan, ettei NRM koskaan altistaisi Ugandaa ”kaaokselle, sodalle ja mielenosoituksille, jotka tuhoavat omaisuutta”.

Lopulta puhujakorokkeelle nousi itse presidentti Museveni. Puhe, joka simultaanitulkattiin englannista acholiksi, alkoi Musevenin toteamuksella, ettei hän ollut tullut puhumaan politiikasta. Presidentti aloitti kritisoimalla Atwoman ehdotusta nimetä itsenäistynvä maa ”Niilin tasavallaksi” Ugandan sijaan, niin ettei valtion nimi viittaisi maan suurimpaan kuningaskuntaan: ”Me vastustimme tätä, koska me kaikki ugandalaiset olemme yhtä perhettä.” Tätä seurasi kansallisen mediakynnyksenkin ylittänyt yllätys: presidentin esittämä anteeksipyyntö:

Olen pahoillani, että NRM on tehnyt virheitä, ja haluaisin pyytää niitä anteeksi. Nämä 13 ihmistä, jotka tapettiin – en ole koskaan kuullut siitä. Olen kuullut LRA-sissien tekemästä joukkomurhasta Mucwinissa ja [NRM:n] 35. pataljoonan virheistä. Mutta tästä joukkomurhasta en ole koskaan kuullut. Pyydän anteeksi. Olen pahoillani. Meillä on huonoja ihmisiä kaikissa ryhmissä. Ero on se, ja tässä haluaisin haastaa nuoremman veljeni Olara Otunnun, että NRM on tehnyt virheitä, mutta sillä on myös kyky päästä niistä yli. Pahoittelen vilpittömästi näitä virheitä.

Tämän jälkeen presidentti kertasi Atwoman ansiot ja lupasi, että hänen muistokseen rakennettaisiin tekninen oppilaitos, jonka jälkeen lupauksia sateli muillekin.

Teille, pioneeriemme perheille! Niin kauan kuin minulla on presidentin valta, voin tarjota joitakin asemia. Näin minä tein Henry Okello Oryemin kanssa. Nyt Obote [edesmenneen presidentti Milton Oboten poika] on ollut parlamentissa. Jos Tiberio Okeny

Atwomalla on koulutettuja lapsia, haluaisin nähdä, kuinka voin lähettää teidät tehtäviin. Mitä tulee [DP:n] Maoon, tuen hänen ve-toomustaan: meidän kaikkien on tehtävä yhteistyötä ja keskustel-tava yhteisellä foorumilla. Tosiasiassa tällainen foorumi on ole-massa, keksin sen vuonna 2006. FDC:n Besigye boikotoi sitä; hän on todella aiheuttanut paljon hankaluuksia. Mao on ymmärtänyt väärin kun hän sanoo, että annamme heille kyynelkaasua. Se on oikein, kyynelkaasu on helpoin tapa, pehmein tapa käsitellä häiri-köitä. Kun joku haluaa talloa tomaatinmyyjien tomaatit ja poliisi sanoo ei ja he eivät kuuntele, mitä teet? Parasta on ampua kyynel-kaasua silmiin, jotta häiriköijät pysähtyvät. Me emme ole se, joka haluaa kyynelkaasua, vaan Besigye, vaikka yhden kerran sinäkin Mao liityit heihin... Mutta nyt en halua puhua politiikasta, ainoa asia, jonka haluan vielä tuoda esiin, on Gulu-Kitgum-tie. Se tul-laan päällystämään.

Väkijoukko, jonka keskuudesta oli noussut puheen edetessä yhä enem-män mutinaa ja "tst-tst"-ääniä, huusi "*goppa, goppa!*" – "valheita!".

Sanotte, että valehtelen, mutta kerron totuuden. Ugandan talous on nyt paljon vahvempi. Teemme tämän tien tavalla tai toisella, älkää huoliko. Kaikki muut esille tuodut asiat, tämä ei ole oikea aika, keskustelemme niistä toisella kertaa. Halusin tavata perheen hautaamisen jälkeen, mutta nyt en voi, koska aikaa ei ole. Minulla on perheelle mukanaani 10 miljoonaa shillinkiä [noin 2 500 euroa] hautauskuluja varten. Levätköön edesmennyt rauhassa.

Väkijoukon reaktio oli melkein aggressiivisesti passiivinen: sieltä ja tääl-tä kuului muutama yksittäinen taputus. Musevenin lupauksia ja selityk-siä ei uskottu, ja ihmiset olivat kyllästyneitä hänen tyhjiin puheisiinsa. Arkkua saattamaan muodostettiin kulkue, haudalle pirskotettiin suitsu-ketta, ja ruumis laskettiin maahan. Ketään ei tuntunut kiinnostavan var-sinainen hautaus, ympärilläni istuva väkijoukko jutteli kovaäänisesti. Harvat tuntuivat huomaavan, että poliisit suorittivat aseineen monimut-kaista liikesarjaa, minkä vuoksi loppusiunauksen jälkeen ammutut kun-

nialaukaukset saivat läpeensä sodan traumatisoiman väkijoukon paniikkiin (ks. Alava 2016). Pian säikähdystä seurasi helpottunut nauru, jonka vaiettua arkkipiispa sanoi jylhästi presidentille: ”Kulkekoon maamme sovinnontekonne viitoittamaa tietä.” Autosaahtue rynnäkkövarusteltuine sotilaineen vei presidentin pois, minkä jälkeen valtaosa väkijoukosta lähti kotiin lähes seitsemän auringossa ruuatta vietetyn tunnin uuvuttamana. Hautajaisten ohessa päätöksensä sai pikkupaikkakunnan mittakaa- vassa ainutlaatuinen kansallisen politiikan speaktaakkeli.

Henkilöityneen, sukupuolittuneen ja neopatrimoniaalisen vallan esitys

Suuret kirkolliset tilaisuudet sekä heijastavat että tuottavat Ugandaa valtiona, jossa hallinnon liberaalit rakenteet ja autoritaariset käytänteet yhdistyvät, jossa valta on henkilöitynyttä ja sukupuolittunutta, jossa poliittinen keskustelu suurelta osin painuu harvalukuisen poliittisen eliitin vaurastumiseen johtavan neopatrimoniaalisen logiikan ja politisoidun etnisyyden alle ja jossa suhde kirkon ja valtion välillä on oleellinen. Valtio- performanssit eivät kuitenkaan toteudu monologeina: pikemminkin valtio, jota kirkollisissa juhlissa tuotetaan, syntyy tapahtumien osallistujien ja heidän edustamiensa erilaisten poliittisten visioiden välisen kamppailun ja neuvottelun tuloksena. Seuraavassa keskustelen kustakin Ugandan valtion ominaisuudesta, jotka olen maininnut edellä.

Ensimmäinen huomio koskee tapahtumissa performoitavan valtion henkilöitymistä presidenttiin. Tässä ja muissa vastaavissa tilaisuuksissa silmiinpistävää on, miten presidentistä tulee juhlan keskipiste, täysin riippumatta juhlan virallisesta aiheesta. Kaikki puheet, jotka Musevenin saapumisen jälkeen pidettiin, kohdistettiin hänelle eikä esimerkiksi yleisölle tai hallitukselle, saati vainajan omaisille. Kun Ugandassa presidentille tehdään ehdotus esimerkiksi merkittävän kirkonmiehen ja marttyyrin kuolinpäivän muuttamisesta kansalliseksi vapaapäiväksi (ks. Alava 2017: luku 5), hän ei sano pyytävänsä virkamiehiä valmistelemaan esityksen parlamentin käsiteltäväksi vaan antaa henkilökohtaisen lupauksen, jonka hän joko toteuttaa tai unohtaa. Atwoman sukulaiset

valittivat muutamaa vuotta myöhemmin, ettei presidentti lunastanut ensimmäistäkään niistä lupauksista, jotka hautajaisissa teki, mutta presidentin sana on silti paras tae, jonka Ugandassa voi saada. Musevenin mielipide vaikuttaa suoraan puolueen kantaan, hallitsee suurta osaa lehdistöstä ja ohjaa parlamentin keskusteluja (Goodfellow 2014; Tripp 2010).

Seuraava merkityksellinen asia on vallan sukupuolittuneisuus. Ugandalaisen politiikan perustavanlaatuinen patriarkalisuus oli ilmeistä Kitgumissa, jossa sekä poliittiset performanssit *cung i wibyen* tapaan että yhteisten asioiden hoito yleensäkin olivat pitkälti miesten hallinnassa (ks. myös Tripp 2000). Atwoma hautajaisten ainoa merkittävä naispuhja oli Kitgumin kansanedustaja, FDC:n Beatrice Anywar. Tapa, jolla presidentti kertoi, miten Atwoma sai valtiolliset hautajaisensa, oli paljastava: ”Arvoisa ministeri Okello Oryem ehdotti sitä minulle, kuten teki myös tyttäreni Beatrice.” Kitgumin Chuan piirikunnan miespuoliseen kansanedustajaan viitattiin arvonimellä ”kunnianarvoisa ministeri”, kun taas piirikunnan naispuoliseen kansanedustajaan holhoavasti tyttärenä. Ugandalaisen valtiollisen politiikan ytimessä on kuva presidentistä kansakunnan hyvää tahtovana isänä. Oikeustieteilijä Sylvia Tamale onkin todennut, että vaikka naispoliitikot ovat osoittaneet huomattavaa luovuutta haastaessaan patriarkalaisia rakenteita Ugandassa, heidän on ajettava poliittisia asialistojaan historiallisesti juurtuneessa miehisessä paradigmassa (Tamale 1999: 63).

Kolmas hautajaisissa ilmenevä asia, on valtion neopatrimoniaalisuus. Neopatrimoniaalisuuden käsitettä käytetään usein erityisesti kehitysapurahoittajia lähellä olevassa ”hyvän hallinnon” siunauksellisuutta korostavassa tutkimuksessa, kun halutaan kritisoida afrikkalaisia ”alikehittyneitä” valtiollisia instituutioita ja käytäntöjä. Sitä voi kuitenkin käyttää myös neutraalimmin, korostamaan eroa nykyisten poliittis-taloudellisten järjestelmien ja siirtomaavaltaa edeltäneen patrimonialismin, kirjaimellisesti ”isällisen holhouksen” välillä (Beekers & van Gool 2012: 17). Esikoloniaalisessa Ugandassa hallitsijat tarjosivat alamaistilalle suojelua ja apua vastineena alamaisten lojaaliudesta: huonon johtajan alamaistil saattoivat äänestää jaloillaan ja muuttaa muualle tai laittaa johtajansa vaihtoon. Siirtomaavaltojen ”hajota ja hallitse” -politiikka kui-

menkin poisti ihmisiltä keinot rajoittaa vallanpitäjien valtaa ja korvasi moraaliseen auktoriteetille rakentuneen johtajuuden siirtomaahallinnon ytimestä alas kylätasolle asti ulottuvalla ”hajautetulla despotismilla” (Mamdani 1996).

Tänä päivänä yhä useammat ugandalaiset kokevat maan hallinnon mädäksi, sillä sen tarjoama suojeleminen on vajavaista ja sen talousjärjestelmää ei kuvaa resurssien uudelleenjakoa johtajilta alamaaisille vaan resurssien riisto alamaaisilta ja niiden jako presidenttiä lähellä olevalle eliitille sekä eliitin suojeleminen nauttiville maakunta- ja kylätason johtajille (ks. esim. Wiegatz, Martiniello & Greco 2018). *Cung i wibyen* hetkiä käytetään näiden holhoamissuhteiden hankkimiseen ja vakiinnuttamiseen. Esimerkiksi Atwoman hautajaisissa poliitikot pyysivät presidenttiä tarjoamaan palveluja äänestäjilleen muistuttaen samalla äänestäjiä siitä, että juuri poliitikot käyttivät asemaansa järjestääkseen heille kouluja, sairaaloita ja teitä. Vastineeksi presidenttiä puhuteltiin kansan isänä, hyväntekijänä ja suojeelijana.

Neljäs hautajaisista esiin nostettava seikka on kirkkojen merkitys Ugandan valtiolle ja se, miten kietoutuneita myös kirkot ovat neopatriarmoniaaliin suhteisiin (Gifford 1998). Useimmissa kirkon tapahtumisissa annetaan tietoisesti tilaa *cung i wibyelle*, ja kirkoilla ja valtiolla on moninaisia kytköksiä (ks. Alava & Ssentongo 2016). Vuonna 2015 sekä Kitgumin katolisen lähetysaseman 100-vuotisjuhlassa että anglikaanikirkon edesmenneen arkkipiispan muistotilaisuudessa presidentti Museveni lahjoitti paikallisseurakunnille 30 miljoonaa shillinkiä (yli 7 000 euroa). Ei ollut selvää, olivatko kirjekuoret peräisin presidentin omista rahoista vai jostain julkishallinnollisen valvonnan alla olevasta budjetista, mutta joka tapauksessa yleisön ylivoimainen enemmistö tervehti kirjekuoria massiivisilla suosionosoituksilla. Eräs nuori katolinen mies selitti asiaa minulle näin:

Sodan jälkeen kysymys rahasta on tullut keskeiseksi, ja se ohjaa monia asioita, jopa politiikkaa. Useimmat NRM:n ihmiset kaatoivat kasapäin rahaa vaalien aikana: kun menet ja osallistut kampanjatilaisuuteen, sinulle annetaan 5 000 shillinkiä [noin 1,2 euroa]. Joten kun menet johonkin kylään, jossa ihmiset eivät kuukaudessa

pysty ansaitsemaan 50 000 shillinkiä [12 euroa], tai edes 10 000 shillinkiä [2,5 euroa], heistä tulee hyvin onnellisia. Ja ABC, katsos vain, he äänestävät sinua. Koska olet antanut heille mitä? Rahaa.

Nuori mies piti vallassa olevan hallituksen tukemista itsetuhoisena, koska hallitus ei selvästikään pystynyt tai halunnut täyttää lupauksiaan. Mutta monet suhtautuivat asiaan pragmaattisesti laskelmoiden. Kirkon tilaisuuksissa ja käymissäni keskusteluissa valtion neopatrimoniaalista luonnetta tai presidentin omaksumaa asemaa ”kansan isänä” kritisoiitiin äärimmäisen harvoin. Pikemminkin kritiikin ydin oli, ettei neopatrimoniaalisen hallinnon tuotosta riittävän suuri osa tihkunut acholeille. Siksi ihmiset hurrasivat villisti, kun Museveni ilmoitti antavansa rahaa sikäläisille seurakunnille. Asenne Museveniin hänen valtansa neljänellä vuosikymmenellä näyttääkin Acholimaassa tiivistyvän tähän: hän on ehkä pahoinpidellyt acholeja aiemmin, mutta jos he äänestävät häntä nyt, niin ainakin hän antaa heille ”jotakin vähäistä” (*something little*).

Kuvitelmia yhtenäisyydestä

Kritiikki Ugandan hallitusta kohtaan on koventunut viime vuosina, samaan aikaan kun oppositiota kohti suunnatut rajoitukset ovat kiristyneet. Huomioiden julkisen tilan kapenemisen ovat kirkollisten tilaisuuksien tarjoamat mahdollisuudet poliittiseen keskusteluun siksi paitsi harvinaisia myös merkittäviä. Kuten oppositiopoliitikot Atwoman hautajaisissa totesivat, yritykset puhua muualla kuin hautajaisissa, häissä ja valmistujaisjuhlissa pysähtyvät usein kyynelkaasuun. Mutta mikä noiden puheiden ja laajemmin valtiota tuottavien rituaalien merkitys lopulta on? Väitän, että kirkolliset juhlat luovat kuviteltua yhteisöä mutta myös rajoja yhteisöjen välillä.

Atwoman hautajaisten kaltaisissa tilaisuuksissa viitattiin toistuvasti yhteisöön, joka oli tapahtumaan kokoontunutta väkijoukkoa suurempi: kokoontuneiden acholien oli tarkoitus syntyä uudelleen, ei vain acholeina vaan myös kristittyinä ja ugandalaisina – kirkon ja valtion jäseninä. Tämä oli ilmeistä jo siinä kielessä, jota tapahtumissa käytettiin: toisin

kuin paikallisseurakunnan tilaisuuksissa näissä isoissa kokoontumisissa pääkieli oli Ugandan virallinen kieli englanti, ja vain tärkeimmät puheet käännettiin paikalliselle kielelle. Atwoman hautajaisissa yhtenäisyyden retoriikka kulki läpi sekä Musevenin puheen että Odaman saarnan: arkkipiispalle ihmiskunta oli globaali yhteisö, presidentti taas korosti Ugandan yhtenäisyyttä, mitä tarkoitusta varten hän toisti usein käyttämänsä argumentin Ugandan eteläisten ja läntisten bantukansojen ja pohjoisten niloottien kielellisistä (todellisuudessa varsin vähäisistä) yhteyksistä.

Yhtenäisyyden retoriikka piilottaa kuitenkin karun todellisuuden, kuten ne pohjoisugandalaisiin suuntautuvat ennakkoluulot, jotka ovat läpileikanneet Musevenin puheita ja toimia NRM:n valtaannoususta tähän päivään asti (Atkinson 2010; Finnström 2008). Todellisuus ei muutu vain sillä, että sanotaan asioiden olevan toisin. Vaikka pintapuolisella tarkastelulla näyttäisikin siis siltä, että kirkon suur tapahtumat tuottavat valtiota ja kansaa, joka ulottuu yli etnisten rajojen, tapahtumat myös performatiivisesti Ugandan valtiona, jossa etnisyys on politisoitunutta ja monin tavoin kietoutunut valtion harjoittamaan sekä rakenteelliseen että fyysiseen väkivaltaan. Eri puolilla Ugandaa ollaan 2020-luvulle tultaessa yhä katkerampia siitä, miten paljon muuta maata nopeammin presidentin kotiseutu on vaurastunut. Esimerkiksi naapurimme pojan nimi katosi Ugandan tärkeimmän valtionyliopiston apurahansaajien listalta, ja tilalle tuli nimi, joka viittasi presidentin kotiseutuun. Kokemus, että hallitus syrjii ja suosii ihmisiä etnisin perustein, on juurtunut syvästi monien ugandalaisten mieliin. Tätä eletyn elämän taustaa vasten Musevenin väitteet siitä, että ”ugandalaiset ovat yhtä”, kuulostavatkin jopa parhaimmillaan ontoilta. Pahimmillaan sekä presidentin että kirkkojen toisteleva valheellinen puhe ykseydestä tekee vallitsevan epäyhtenäisyyden yhä räikeämmin ja kipeämmin näkyväksi.

Vastaavanlainen havainto voidaan tehdä myös oppositiojohtajien puheista. UPC:n Otunnu sanoi presidentille: ”Museveni... sinä, joka istut täällä esi-isieni maassa! Näetkö nuo kukkulat tuolla? Esi-isäni, he lepäävät niiden juurella. Rentoudu! En ole heistä huolissani!” DP:n Mao puolestaan vakuutti kuuntelijoille, että puolueen jäsenet olivat ”sitoutuneet näkemään, ettei kenenkään tarvitse presidentiksi noustessaan kastella

jalkojaan edellisen presidentin vereen”. Viittaamalla mahdollisuuteen, että esi-isät tai joukot, jotka pyrkivät korvaamaan presidentin, saattaisivat muuttua väkivaltaisiksi, puheet toivat viittaamansa uhan keskelle väittely-areenaa samalla hetkellä kun pintapuolisesti väittivät sen torjuvansa.

Asia on kuitenkin monitahoinen. Puhetekojen analysoinnissa on ratkaisevan tärkeää tunnustaa se tapa, jolla puheteot suhteutuvat olemassa oleviin valtarakenteisiin, eli ottaa huomioon se ”sosiaalisen voiman ulottuvuus, joka tuottaa niin sanotun puhujan ja puheen vastaanottajan kyseessä olevassa puheaktissa” (Butler 1997: 55). Vaikka julkiset juhlat muuttavat kirkkotilan kilpailevien poliittisten ryhmien taistelutantereeksi, ei näillä kilpailevilla ryhmillä ole yhtäläisiä asemia: valtapuolueella on sekä rahaa että sotilaallista valtaa, joita se käyttää poliittisten vastustajiensa nujertamiseen (Titeca & Onyango 2012). Atwoman hautajaisissa pelikenttään vaikutti myös tapahtumien kulku: opposition edustajat puhuivat ensin, minkä jälkeen puhuivat siilipuolustukseen presidenttinsä eteen käyneet hallituspuolueen edustajat, ja viimeisenä presidentti. Museveni ohitti tai tyrmäsi lähes kaiken kohtaamansa kritiikin, minkä lomassa hän esitti anteeksipyyntönsä, joka ei vakuuttanut ketään. Kukaan niistä, kenen kanssa asiasta puhuin, ei uskonut Musevenin puhuneen totta väittäessään, ettei tiennyt sotilaidensa tekemästä joukkomurhasta. Yleisön ainoaksi vastalauseen keinoksi jäi taputusten laimeus.

Cung i wibye valtion kuvana

Acholinkielinen käsite *cung i wibye* tavoittaa jotain hyvin oleellista siitä, miten politiikka Acholimaassa mielletään: poliitikot käyttävät kirkkoja ”muurahaiskekoina”, joiden päällä seisten he puhuttelevat alamaisiaan visioillaan tai keskinäisillä kiistoillaan. Toisinaan alamaiset pysyvät peloissaan täysin hiljaa. Toisinaan taas kukkulan päällä seisovalle nauretaan, kuten tehtiin siirtomaahallintoa alueella johtaneelle ”bwana gwenolle” ja Atwoman hautajaisissa presidentti Musevenille. Poliitiikka on myös kilpailevien miesten (yleensä ensisijaisesti miesten) pyrkimystä päästä kukkulan kuninkaiksi. Merkille pantavaa on, miten syvästi väkivalta on kietoutunut tällaiseen käsitykseen politiikasta. Kitgumin maa-

kuntavaltuuston johtaja esimerkiksi kuvasi minulle kirkon ja politiikan suhdetta näin:

Kun jokin menee pieleen, uskonnolliset johtajat voivat sanoa ”hyvä herra, meidän mielestämme sen pitäisi mennä ABCDE”. Heidän ei pitäisi sanoa ihmisille ”tulkaa kaduille, alkakaa marssia, pitäkää mielenosoituksia, hallitus on väärässä, tarttukaa keihäisiin, tarttuka aaseisiin!”. Mutta poliitikot, jotka hallitsevat politiikan taidon, voivat tehdä niin, koska se kuuluu politiikkaan.

Jos ajattelemme julkisia kirkollisia tilaisuuksia rituaaleina, joissa valtiota tuotetaan, esittämäni analyysi jättää jäljelle kysymyksen, missä määrin rituaalit toisintavat jo olemassa olevia valtion piirteitä ja missä määrin ne mahdollistavat uudenlaisen valtion ja politiikan kuvittelemisen – saati tuon kuvitelman siirtymisen rituaalitalan ulkopuoliseen arkeen (Kapferer 2004). Kysymys on monitahoinen, kuten osoitan laajemmin väitöskirjassani. Tapahtumat, joihin osallistuin, olivat keskenään erilaisia: osa toiveikkaaseen uudelleenkuvitteeluun yllyttäviä, osa taas diktatorisen painostavia. Kuitenkin myös silloin, kun armeijan läsnäolo, ihmisten pelko ja hallituspuolueen käyttämä ohjailuvalta supistivat poliittisen keskustelun olemattomiin (Alava 2020), kirkon edustajat pystyivät vähintään tilaisuuksien uskonnollisissa osioissa maalailemaan tarinoita siitä, minkälainen Uganda voisi parhaimmillaan olla. Antropologi Robin Sheriff on kirjoittanut sambakarnevaalien kaupallistumisen myötä marginaaliin työnneistyistä köyhistä brasilialaisista ja todennut, että karnevaalit ovat rituaali, jonka aikana brasilialaiset juhlivat omaa visiotaan itsestään rakkaudellisena, optimistisena, yhtenäisenä ja värisokeana kansakuntana. Faveloissa ihmiset saattavat hymähtää ivallisesti näkemykselle heidän maastaan ”rodullisena demokratiana”, mutta kuitenkin, karnevaalin aikana, he ovat perinteisesti osallistuneet nationalistisen illuusion rakentamiseen. Värillisille köyhille ihmisille karnevaalissa on vähemmän kysymys siitä, mitä Brasilia on, kuin siitä, mitä Brasilian pitäisi olla (Sheriff 1999: 22).

Kirkollisissa suurtilaisuuksissa Kitgumissa tapahtuu nähdäkseni jotakin samankaltaista. Vaikka kaikki osallistujat ovat tietoisia politiikan pimeistä varjopuolista, nämä julkiset rituaalit voivat kutsua esiin unel-

mien Ugandan: sellaisen, jossa pelko on tarpeetonta, jossa sosiaalinen ja taloudellinen kehitys on vääjäämätöntä, jossa ilmaisunvapautta kunnioitetaan, jossa yhteisöä rakennetaan anteeksiannon sekä rakkauden keinoin ja jossa presidentti on oikeasti isä, joka rakastaa yhtäläisesti kaikkia lapsiaan. Valtion marginaaleissa elävät acholit voivat suhtautua hallitukseen ja sen valtionrakennushankkeeseen skeptisesti, mutta kirkollisissa juhlissa he silti osallistuvat sen Ugandan esittämiseen, jonka he toivoisivat tulevan todeksi.

LÄHTEET

- Alava, Henni 2016. Hiljaisuuden ja hämmennyksen etnografiaa Pohjois-Ugandassa. Teoksessa Katja Uusihakala & Jeremy Gould (toim.): *Tutkija peilin edessä: Refleksiivisyyt ja etnografinen tieto*. Helsinki: Gaudeamus.
- Alava, Henni 2017. *There is Confusion: The Politics of Silence, Fear and Hope in Catholic and Anglican Northern Uganda*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Alava, Henni 2020. The Everyday and Spectacle of Subdued Citizenship in Northern Uganda. Teoksessa Katariina Holma & Tiina Kontinen (toim.): *Practices of Citizenship in East Africa. Perspectives from Philosophical Pragmatism*. London: Routledge.
- Alava, Henni & Jimmy Spire Ssentongo 2016. Religious (De)politicization in Uganda's 2016 Elections. *Journal of Eastern African Studies* 10 (4): 677–692.
- Atkinson, Ronald Raymond 2010. *The Roots of Ethnicity: The Origins of the Acholi of Uganda before 1800*. Oxford: Fountain Publishers.
- Beekers, Daan & Bas van Gool 2012. From Patronage to Neopatrimonialism. *ASC Working Paper* 101. Leiden: African Studies Centre.
- Butler, Judith 1997. *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. London: Routledge.
- Finnström, Sverker 2008. *Living with Bad Surroundings: War, History, and Everyday Moments in Northern Uganda*. Durham: Duke University Press.
- Gifford, Paul 1998. *African Christianity: It's Public Role*. Bloomington: Indiana University Press.
- Goodfellow, Tom 2014. Legal Manoeuvres and Violence: Law Making, Protest and Semi-Authoritarianism in Uganda. *Development and Change* 45 (4): 753–776.
- Gupta, Akhil & Aradhana Sharma 2006. Introduction: Rethinking Theories of the State in an Age of Globalization. Teoksessa Aradhana Sharma & Akhil Gupta (toim.): *The Anthropology of the State: A Reader*. Malden: Blackwell.
- Kapferer, Bruce 2004. Ritual Dynamics and Virtual Practice. *Social Analysis* 48 (2): 35–54.
- Madison, D. Soyini & Judith Hamera 2006. Performance Studies at the Intersections. Teoksessa Judith Hamera & Soyini Madison (toim.): *The SAGE Handbook of Performance Studies*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications.
- Mamdani, Mahmood 1996. *Citizen and Subject: Contemporary Africa and the Legacy of Late*

- Colonialism*. Kampala: Fountain Publishers.
- Otunnu, Olara A. 2009. The Secret Genocide. *Foreign Policy* 155: 44–46.
- Perrot, Sandrine, Sabiti Makara & Jérôme Lafargue (toim.) 2014. *Elections in a Hybrid Regime: Revisiting the 2011 Ugandan Polls*. Kampala: Fountain Publishers.
- Postlethwaite, John Rutherford Parkin 1947. *I Look Back*. New York: T. V. Boardman.
- Sheriff, Robin E. 1999. The Theft of Carnival: National Spectacle and Racial Politics in Rio de Janeiro. *Cultural Anthropology* 14 (1): 3–28.
- Tamale, Sylvia 1999. *When Hens Begin to Crow: Gender and Parliamentary Politics in Uganda*. Boulder: Westview.
- Titeca, Kristof & Paul Onyango 2012. The Carrot and the Stick: The Unlevel Playing Field in Uganda's 2011 Elections. Teoksessa Stefaan Marysse, Filip Reyntjens & Stef Vandeginste (toim.): *L'Afrique Des Grands Lacs: Annuaire 2010–2011*. Paris: Harmattan.
- Tripp, Aili Mari 2000. *Women & Politics in Uganda*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Tripp, Aili Mari 2010. *Museveni's Uganda: Paradoxes of Power in a Hybrid Regime*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Verma, Cecilie Lanken 2013. *Guns and Tricks: State Becoming and Political Subjectivity in War-Torn Northern Uganda*. Väitöskirja. Copenhagen: University of Copenhagen.
- Wiegratz, Jörg, Giuliano Martiniello & Elisa Greco 2018. Introduction: Interpreting Change in Neoliberal Uganda. Teoksessa Jörg Wiegratz, Giuliano Martiniello & Elisa Greco (toim.): *Uganda: The Dynamics of Neoliberal Transformation*. New York: Zed Books.